

dr hab. Monika Bakke, prof. UAM
Wydział Filozoficzny UAM
monika.bakke@amu.edu.pl
tel. 515316166

Poznań, 16 grudnia, 2023

Recenzja rozprawy habilitacyjnej Dr Justyny Stępień zatytułowanej „Posthuman and Nonhuman Entanglements in Contemporary Art and the Body” oraz Jej pozostałego dorobku naukowego

Pani doktor Justyna Stępień uzyskała dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie kulturoznawstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego w 2012 r. na podstawie rozprawy: „Towards Postmodernity. British Pop Art in the context of Mass Culture and Mass Media Development, 1956-1968”. Ponadto posiada dyplom ukończenia dwuletnich studiów podyplomowych w zakresie translacji, a także dyplom magistra w zakresie filologii angielskiej uzyskany na tej samej uczelni. Obecnie jest zatrudniona na stanowisku adiunkta na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie pracuje w Instytucie Anglistyki.

1. Ocena merytoryczna głównego osiągnięcia naukowego zatytułowanego „Posthuman and Nonhuman Entanglements in Contemporary Art and the Body” (Routledge 2022) oraz dyskusja treści w nim zawartych

Rozprawa habilitacyjna zatytułowana „Posthuman and Nonhuman Entanglements in Contemporary Art and the Body” ukazała się w prestiżowym wydawnictwie Routledge w serii Routledge Advances in Art and Visual Studies. Strukturę recenzowanej książki tworzą: Wstęp, cztery rozdziały oraz Zakończenie; zawiera też ona szesnaście czarno-białych ilustracji. Wraz z indeksem książka liczy 132 strony.

Już sam rozbudowany tytuł monografii dość precyzyjnie wskazuje zakres tematyki badawczej podejmowanej przez habilitantkę, a spis treści stanowi dalsze uszczegółowienie tej tematyki. Ciekawym zabiegiem formalnym jest wielokrotne powtórzenie w tytułach rozdziałów słowa „unfolding” (rozfałdowanie) w połączeniu z precyzyjnie sformułowanym rozwinięciem. Ten zabieg zapowiada metodologię systematycznie stosowaną przez Autorkę proponującą krytyczne rozfałdowanie materialno-dyskursywnych splotów ludzkich i nieludzkich (zwierzęcych, roślinnych, bakteryjnych, wirusowych).

Od razu podkreślę też, że rozprawa została bardzo dobrze skonstruowana oraz przejrzysto i analitycznie napisana. Autorka właściwie i precyzyjnie stosuje skomplikowaną aparaturę pojęciową, bezbłędnie naprowadzając czytelników na istotne dla wyводу tropy merytoryczne.

We **Wstępie** zatytułowanym „Unfolding Posthuman, Nonhuman and More/Than/Human Entanglements”, Autorka stawia sobie następujące cele:

- 1) omówienie kontekstu badawczego, wyjaśnienie najważniejszych pojęć: posthumanistyczny, transhumanistyczny, więcej-niż-ludzki oraz koncepcji fałdy (fold) Gillesa Deleuze’a;
- 2) przedstawienie metody dyfrakcyjnej Karen Barad – kluczowej dla całego toku rozumowania;
- 3) omówienie i uzasadnienie przydatności proponowanego przez nią pojęcia więcej/nież/ludzkie sploty;
- 4) przeprowadzenie analizy wybranych praktyk artystycznych w postaci obiektów, instalacji, performansów, filmów.

Pierwszy rozdział zatytułowany „Unfolding Body Archipelagos. From Parallelism to More/Than/Human Entanglements” koncentruje się na zagadnieniu relacyjności i współzależności ciał ludzkich i nie-ludzkich. W tym rozdziale autorka przeprowadza czytelników przez szczegółową prezentację kluczowych koncepcji i metodologii, które wyznaczają ruch myśli krytycznej zaprezentowanej w kolejnych rozdziałach. Tę część książki

otwiera przywołanie *Atlasu Mnemosyne* Aby'ego Warburga, co stanowi szczególnie interesujący i – jak się okazuje – produktywny badawczo zabieg. Umożliwia on bowiem Autorce rozpoczęcie dyskusji nad przedstawianiem ciał ludzkich i nie-ludzkich w kontekstach kultury zachodniej i innych tradycji kulturowych. Tu też przywołane i omówione zostały koncepcje *Ciała Bez Organów* i *fałdy* Gillesa Deleuze'a, które posłużyły Habilitantce do tego, by zademonstrować afektywny i relacyjny charakter więcej/nież/ludzkich splotów. To właśnie ruch fałdowania i rozfałdowywania, o czym już wspominałam w kontekście spisu treści, towarzyszy czytelnikom przez całą lekturę książki. Rozdział ten zamyka klarowna i zwięzła prezentacja feministycznej myśli nowego materializmu, w szczególności nawiązująca do prac takich badaczek jak, Rosi Braidotti, Karen Barad, Donna Haraway i Stacy Alaimo. Ich refleksje natury metodologicznej, ontologicznej, a także etycznej wyznaczają perspektywę badawczą zaprezentowaną w całej rozprawie, gdyż – jak podkreśla Dr Stępień nawiązując do myśli Barad – to intra-akcje splatają świat. Z właściwą dla książki zwięzłością, Autorka (s. 38) tak podsumowuje swoje starania: „proposed more/than/human insight, which highlights the interconnectedness and nonseparatedness of human and nonhuman materiality not its colonization, enriches and complements the current analysis, offering alternative ways to better understand the differentially embodied more/than/human world.”

W **rozdziale drugim** Habilitantka koncentruje się na splotach ludzkich i nie-ludzkich zwierząt. Stosuje tu ciekawy zabieg polegający na przywołaniu słynnego tekstu Vilema Flussera pt. *Vampyroteuthis Invernalis* ilustrowanego przez Louisa Bec'a, którego celem było m. in. przekraczanie konceptualnych dualizmów poprzez wskazanie relacyjnego i sieciowego charakteru materialnych powiązań organizmów ze środowiskiem i między sobą. Innym powodem dla przywołania tego dzieła jest zwrócenie uwagi na ogromny potencjał sztuki w kształtowaniu postaw etycznych oraz jej udział w tworzeniu wiedzy. Habilitantka słusznie podkreśla, że to właśnie sztuka pozwala przekroczyć ograniczenia jakim podlega i jakie utrwała wiedza naukowa. Dr Stępień (s. 44) stwierdza bowiem: „For Flusser and Bec, it is scientific objectivity that has reduced our recognition of more/than/human entanglements, preventing us from acknowledging the relational nature of the environmental processes of which we are a part.”

Rozważania te pozwalają Habilitantce przejść następnie do analizy prac artystycznych Kate Clark oraz Patricii Piccinini, skoncentrowanych na zwierzęcych, cielesnych splotach obejmujących ludzki i nie-ludzkie gatunki. Tu autorka wybrała obiekty artystyczne powstałe z zastosowaniem tradycyjnych mediów i technik, które jednak wyróżniają się swoim krytycznym przekazem podważającym antropocentryczne hierarchie; ponadto zwracają one uwagę na hybrydyczność i monstrialność ciał. Kwestionowanie hierarchicznych, gatunkowych podziałów stanowi przekaz prac obu artystek, stosujących jednak odmienne strategie i metody pracy. Habilitantka wydobywa z ich prac elementy zachęcające do myślenia w kategoriach troski o wielogatunkowe społeczności obejmujące rozmaite formy życia, również transgeniczne, które wyłaniają się ze splotów z technologiami.

W **trzecim rozdziale** Autorka prowadzi czytelników do laboratoriów, gdzie artyści – u boku naukowców – tworzą projekty z wykorzystaniem biotechnologii, których efektem są specyficznie zmodyfikowane formy roślinnego życia. Uwidocznione tu więcej/nież/ludzkie sploty mają transformującą sprawczość uwidaczniającą się na poziomie molekularnym, gdzie gatunkowe granice stają się często nie tylko niezauważalne, ale też nieistotne. Autorka szczególnie podkreśla tu potencjał krytyczny i specyfikę omawianych działań artystycznych; one bowiem nie tyle reprezentują, ile performują materialne sploty, co ma wymiar zarazem ontologiczny i etyczny.

Swój wywód Habilitantka rozpoczyna jednak od analizy filmu Brandona Cronenberga pt. *Antiviral*, by uwypuklić kontrast między filmową wizją biotechnologii wykorzystywanych całkowicie komercyjnie i instrumentalnie, a propozycjami artystów celowo ujawniających nieoczywiste technologiczne procesy i wynikające z nich konsekwencje natury etycznej. Pierwszym z analizowanych projektów jest *Historia Naturalna Enigmy*, autorstwa Eduardo Kaca, której kluczowym elementem jest rzeczywista roślina transgeniczna o nazwie *Edunia*. Drugi z omawianych projektów to *Biopresence* George Tremmela i Shiho Fukuhary, którego celem było zmodyfikowanie drzew w taki sposób, by mogły przechowywać ludzki materiał genetyczny. Oba projekty zwracają uwagę na to, że ludzki (zwierzęcy) i roślinny materiał genetyczny może stworzyć splot. Habilitantka podkreśla fakt, że w obu projektach mamy do czynienia z widocznym wysiłkiem twórców chcących ujawnić-zapoznać szeroką publiczność

z procesami powstawania transgenicznego organizmu. Takie organizmy bowiem licznie występują wokół nas i w nas, wzbogacając tym samym bioróżnorodność środowisk, które zamieszkujemy.

Ciekawym rozwiązaniem zamykającym ten rozdział jest wprowadzenie do dyskusji filmu SF Aleksa Garlanda pt. *Annihilation*, w którym totalna, molekularna fuzja z obcą formą życia, doprowadza do genetycznej transformacji życia jakie znamy. Autorka jednak uświadamia nam tym samym to, co przecież już wiemy o nas samych – nawet bez obcej (pozaziemskiej) ingerencji – genomy wszystkich form życia ziemskiego ulegają nieustannym procesom fuzji, a kierunek ewolucyjnych i postewolucyjnych zmian ma charakter otwarty.

Ostatni, **czwarty rozdział** koncentruje się na artystycznych praktykach performatywnych z udziałem nie-ludzkich organizmów takich, jak np. śluzowce, algi i bakterie, przy czym jak pisze dr Stępień (s. 101) „all the human and nonhuman actors are given equally important roles and value in this co-constitutive performative proces.” Autorka analizuje tu projekty takich artystów, jak Anna Dumitru i Alex May (*Super-organism*), Jenna Sutela, (*Many-Headed Reading*) oraz Michael Burton i Michiko Nitta (*Algae Opera*), które z powodzeniem rekonfigurują antropocentryczną perspektywę poprzez „performing with not about the more/than/human world” (s. 100). Tym samy podkreśla Ona nie tyle inter-akcyjny, co raczej intra-akcyjny charakter performerskich działań z udziałem rozmaitych ciał, wśród których są i te ludzkie. Analizy, które przeprowadza Habilitantka skupiają się więc na międzygatunkowych relacjach współpracy a nie współzawodnictwa, co obejmuje również technologie jako efekt ewolucyjnej transformacji. Ważnym pojęciem, którym Autorka ciekawie posługuje się w swojej interpretacji projektu *Algae Opera*, jest „metabolizm” – szczególnie w szerokim ujęciu zaoferowanym przez Myrę Hird, które pozwala na uwzględnienie różnorodnych splotów naturokultury.

W **Epilogu** zatytułowanym “Unfolding Novel Metaphors for More/than/human Entangled Future” Dr Stępień oferuje kilka podsumowujących refleksji na temat omawianych dzieł sztuki oraz zastosowanych przez siebie strategii i metod badawczych. Szczególnie ważne wydaje mi się tu przywołanie i wzmocnienie przez Autorkę (s. 125) strategii wywiedzionej z

analizy wystawy pt. *Museum of Nonhumanity* oraz z myśli Anny Tsing: „the dire conditions should be confronted, but not removed, and subsequently worked through to activate potential solutions to the existing problems.” Pobrzmiewa tu wyraźnie jakże istotne dla feministycznych postaw etycznych zalecenie Donny Haraway, by pozostać z problemami, a nie dokonywać ucieczek od nich (np. dzięki rozwojowi technologicznemu). Tym samym Habilitantka potwierdza swoją postawę sprzeciwu wobec transhumanizmu i rozwiązań proponowanych przez zaawansowany kapitalizm, na rzecz postaw krytycznych inspirowanych realizmem sprawczym Barad i nowym materializmem zorientowanym feministycznie oraz środowiskowo.

Habilitantka mocno akcentuje konieczność rozwijania postaw etycznych w oparciu o kategorię „troski” obejmującą również nie-ludzkich uczestników materialno-dyskursywnego współ-wytwarzania. Monografia kończy się ważnym stwierdzeniem (s. 128) będącym jednocześnie propozycją wyjścia z antropocentrycznego impasu: „While acting within this world, the artists practice and envision specific doings *for* this world, reworking negativity and passivity to actualize positive relations with and for the more/than/human world”.

Rozprawę habilitacyjną oceniam bardzo wysoko, gdyż jest to książka doskonale przemyślana, spójna metodologicznie i oferująca oryginalną strategię interpretacyjną dla współczesnych, transdyscyplinarnych projektów artystycznych. Należy tu podkreślić – i jednocześnie szczególnie docenić – bardzo udaną propozycję autorki **wprowadzenia własnego pojęcia „więcej/nież/ludzkich splotów.”** Jego nowatorski przekaz inspirowany myślą Karen Barad, zasygnalizowany został graficznie przez użycie ukośników (a nie dywiz), a jak Habilitantka sama objaśnia w książce i zaznacza w autoreferacie (s. 4): „nie chodzi tu o linearność i określoność, ale właśnie o nieokreśloność i splot jako cechy naszego wspólnego, wielogatunkowego i biozróżnicowanego istnienia.” Pojęcie to dobrze wpisuje się w myśli z obszaru nowego materializmu, humanistyki środowiskowej, a nawet szerzej – humanistyki krytycznej wypracowanej przez nurty feministyczne. Własny wkład Habilitantki w ten obszar badań polega więc na wypracowaniu nowatorskiego ujęcia interpretacyjnego praktyk kulturowych, które to umożliwia badaczkom i badaczom wyraźniejsze dostrzeżenie procesów materialno-dyskursywnego wytwarzania o charakterze nieantropocentrycznym. Mimo

stosunkowo niewielkiej objętości, rozprawa Dr Stępień stanowi zwięzłe przedstawienie możliwości nowatorskiego podejścia interpretacyjnego do znanych, choć nie zawsze rzetelnie omawianych prac artystycznych, i dobitnie wykazuje, że zaproponowana metoda jest efektywna badawczo i otwarta na ewentualne dalsze aplikacje.

Warto podkreślić niezwykle sprawny warsztat badawczy Habilitantki, który ujawnia łączenia dyscyplin i migrację pojęć. Doktor Stępień bardzo dobrze panuje nad całym materiałem poddawanym analizie, który obejmuje rozmaite formy ekspresji artystycznej, czyli prace z zakresu bio artu, obiekty-rzeźby, performatanse powstałe z użyciem zróżnicowanych technologii, a także dzieła filmowe. Tak zróżnicowany materiał badawczy stanowi duże wyzwanie, gdyż wybrane projekty artystyczne były inspirowane lub powstały w oparciu o wiedzę z zakresu nauk o życiu oraz zaawansowane biotechnologie.

Rozprawa habilitacyjna zaopatrzona jest w rozbudowany aparat naukowy w postaci licznych przypisów i obszernej bibliografii świadczącej o bardzo dobrej orientacji Autorki w światowej dyskusji na tematy przez nią podejmowane.

Na koniec dodam jeszcze, że książka „Posthuman and Nonhuman Entanglements in Contemporary Art and the Body” porusza niezwykle ważne (i ciągle jeszcze odważne) w humanistyce kwestie tworzenia wizji przyszłości opartej o wartości inne niż te, które niestety nadal degradują jedyny świat ożywionej materii, którego częścią sami jesteśmy. Tym samym jest to książka troskliwie zanurzona w rzeczywistych problemach teraźniejszości, a jednocześnie mocno też wychylona ku wspólnej przyszłości.

2. Ocena pozostałego dorobku naukowo-badawczego, organizacyjnego oraz dydaktycznego habilitantki (po uzyskaniu stopnia doktora)

Z załączonej dokumentacji wynika, że poza osiągnięciem wskazanym jako dzieło habilitacyjne, na bogaty dorobek podoktorski dr Stępień składają się:

- a) rozdziały w anglojęzycznych monografiach naukowych w liczbie dwunastu; z tego na szczególną uwagę zasługują dwie najnowsze publikacje z tej kategorii będące częścią książek opublikowanych w wydawnictwach II poziomu;

- b) anglojęzyczne artykuły w czasopismach naukowych w liczbie ośmiu, m. in. w International Journal of Performance Arts and Digital Media oraz Technoetic Arts: A Journal of Speculative Research;
- c) zredagowana monografia naukową pt. *Redefining Kitach and Camp in Literature and Culture* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing) oraz współredagowany numer specjalny Open Cultural Studies Journal.

Ponadto habilitantka opublikowała monografię *British Pop Art and Postmodernism* (2015), gdzie prezentuje wyniki badań podjęte w rozprawie doktorskiej, a zatem nie może być ona uwzględniona w ocenie dorobku stricte podoktorskiego.

Należy jednak z całą mocą podkreślić, że dorobek naukowo-badawczy habilitantki jest nie tylko obszerny, ale też wielokierunkowy pod względem podejmowanej problematyki. W autoreferacie (s.12) habilitantka kierunki te określa jako: „posthumanistyczne sploty w praktykach artystycznych doby antropocenu; głosy mniejszości w tekstach kultury; rekonfiguracje obrazów ponowoczesności”.

Habilitantka wykazała się godną podziwu aktywnością konferencyjną – wzięła udział (z referatem w języku angielskim) w 34 międzynarodowych konferencjach w Polsce, Portugalii, Czechach, Danii, Francji, Irlandii, Szwecji, Włoszech, Łotwie, Niemczech, USA i Finlandii. Jej działalność na polu międzynarodowym obejmuje również gościnne wykłady w Lipsku i Falum, a także udział w warsztatach na Aarhus University. Działalność organizacyjna Dr Stępień obejmuje również aktywność konferencyjną w roli kierowniczkii naukowej (dwukrotnie), sekretarz naukowej, członkini komitetu organizacyjnego (czterokrotnie).

Jako staże i kwerendy zagraniczne Habilitantki należy wymienić dwukrotny pobyt naukowo-badawczy w Tate Britain/Modern Archives w Londynie, uczestnictwo w *Human/Posthuman Summer School* w Utrechcie, *Virtuality, Becoming and Life: Deleuze Studies Camp* w Rzymie, *The Sights/Sites of Cultural Studies* w Klagenfurcie oraz Posthuman Aesthetics Online Course na Uniwersytecie w Aarhus.

Ponadto od 2019 r. bierze Ona udział w projekcie GEMMA, w ramach którego realizuje zajęcia dydaktyczne *The Body in the Feminist Theories* i *Modern and Postmodern Feminist Theories*. Natomiast od 2022 r. współpracuje w projekcie EUTERPE, gdzie w ramach międzynarodowego konsorcjum prowadzi badania naukowe z zakresu transkulturowej estetyki.

Dr Stępień jest członkinią wielu stowarzyszeń i konsorcjów: EUTERPE: European Literature and Gender from a Transnational Perspective, PCA/ACA (Popular Culture Association/American Culture Association, MeCSSA (Media, Communication and Cultural Studies Association), PASE (Polish Association for the Study of English), ACS (Association for Cultural Studies), SLSA Europe (Society for Literature, Science and the Arts) i Deleuze Studies. Świadczy to o rozległych akademickich kontaktach i znakomitej orientacji Habilitantki dotyczącej aktualnej problematyki, żywo dyskutowanej w gremiach międzynarodowych.

Należy też dodać, że habilitantka ma spore osiągnięcia dydaktyczne. Warto tu wskazać zajęcia autorskie np. *Us and Them. Racial and Colonial Discourse, Colonial and Postcolonial Encounters, Modern and Postmodern Culture Theories* oraz *Youth Cultures and Subversion* i prowadzone przez nią seminaria licencjackie *Cyborgs, Hybrids and Posthuman Bodies in the Anthropocene* oraz *Youth Cultures and Subversion in Cultural Texts*, a także magisterskie *From Postmodernism to Posthumanism*. Wielokrotnie pełniła funkcję promotorki i recenzentki prac dyplomowych.

Wreszcie ostatnim elementem podlegającym ocenie jest działalność popularyzatorska. Habilitantka prowadziła serię wykładów dla licealistów w ramach Festiwalu Nauki przygotowanego przez Uniwersytet Szczeciński, a także współorganizowała serię wykładów otwartych *Szczecin Culture Hub*.

Jednoznacznie stwierdzam, że dorobek naukowo-badawczy, działalność organizacyjna oraz dydaktyczna i popularyzatorska spełniają warunki wymagane do uzyskania stopnia doktora habilitowanego.

3. Podsumowanie i konkluzja

Pani Dr Justyna Stępień jest dojrzałą naukowczynią z dużym dorobkiem naukowo-badawczym zapewniającym jej obecność w międzynarodowym środowisku naukowym. Dysponuje Ona szerokimi kontaktami akademickimi w Polsce i za granicą; ma też spore i zróżnicowane doświadczenie organizacyjne, dydaktyczne i popularyzujące naukę.

Podsumowując moją recenzję pragnę z naciskiem podkreślić, że przedłożona mi do oceny rozprawa habilitacyjna, a także pozostały dorobek naukowo-badawczy oraz działalność w środowisku naukowym **stanowią znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauk humanistycznych, jaką są nauki o kulturze i religii.** W związku z powyższym wnioskuję do Komisji Habilitacyjnej o dopuszczenie dr Justyny Stępień do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Monika Bakke